

wereld gedurende de laatste decennia. Gewezen wordt op onze gebrekkige kennis van de effecten van deze ontdekkingen op bestaande netwerken van lange-afstandhandel en op de economie en cultuur van de ontdekte en geëxploiteerde gebieden. Voor de hier gepubliceerde algemene rapporten over dit thema (17-64) maakten de rapporteurs gebruik van 13 *papers*, waaronder twee van Nederlandse zijde: P. C. Emmer (RUL) droeg bij met *een paper* 'European expansion and non-western agriculture before 1800', terwijl Frank Perlin (EUR) 'Financial institutions and business practices across the Euro-Asian interface (1500-1900)' behandelde.

Thema A-2 ('Inland transport and communication from the 11th to the 20th century') vertegenwoordigt de voortgaande revolutie in het transportwezen in het binnenland en haar effecten. Ook raakt men doordrongen van het feit dat het Britse voorbeeld te dominant is. In het gedeelte over de pre-industriële periode vinden we een belangrijke inbreng van J.-J. Heirwegh (ULB) die een eindrapport schreef onder de titel 'Transports intérieurs et communication au cours de la période pré-industrielle' (71-76). Hij gebruikte hiervoor 17 *papers*, waaronder 3 van onderzoekers van de ULB: van G. Raepsaet (oudheid), J. P. Devroey (middeleeuwen) en hemzelf (nieuwe tijd). Ten behoeve van de eindrapporten over de industriële periode—die sterk gericht zijn op de transformatie van het transport en zijn sociale en economische effecten—schreven twee onderzoekers van de RU Groningen een bijdrage: H. J. de Jong over 'Dutch inland transport in the nineteenth century (1800-1880)' en R. Fremdling over 'Railways and coal transportation in northern Germany (1850-1913)', terwijl de Luikse onderzoeker M. Laffut een 'Bilan sur le rôle des chemins de fer dans le développement de la Belgique au XIXe siècle' opmaakte.

De recente groei van de enorme industriële en commerciële conglomeraten inspireerde tot het thema A-4 ('Structure and strategy of small- and middle-size enterprise since the industrial revolution'). Waarom overleeft het kleinbedrijf? Opnieuw leverde de ULB in de persoon van G. Kurgan-van Hentenryk een rapporteur over dit thema, te zamen met E. Chadeau: 'Structure et stratégie de la petite et moyenne entreprise depuis la révolution industrielle' (167-192), terwijl de Luikse onderzoekster Nicole Caulier-Mathy ('De la mine à la promotion immobilière: propriété foncière et entreprise en Belgique au XXe siècle') het enige *paper* uit de Nederlanden schreef.

De internationale schuldenkwesie gaf aanleiding tot het thema A-3 ('Foreign loans. Debt and economic development in the 19th and 20th centuries'). Het is opmerkelijk dat dit thema geen enkele bijdrage uit Nederland of België heeft weten aan te trekken. Hetzelfde geldt voor het laatste grote thema (A-5 'Education and economic growth since the industrial revolution'). Zo rijst dan toch de vraag, of gelet op de bestaande expertise de Nederlandse en Belgische onderzoekers in deze laatste thema's niet iets hadden kunnen laten zien.

P. M. M. Klep

E. Aerts, ed., *Proceedings tenth international economic history congress Leuven, August 1990. B-Sessions* (Studies in social and economic history IV-XX; Leuven: Universitaire Pers Leuven, 1990).

Deze zeventien delen bevatten de *papers* die op het congres ter discussie stonden in de zogenaamde B-sessies. Ik beperk me opnieuw tot de bijdragen over de Nederlanden, want het is — gelet op de beschikbare tijd en ruimte — onbegonnen werk alle delen inhoudelijk te becommentariëren.

In E. Aerts, F. Crouzet, ed., *Economic effects of the French revolutionary and Napoleonic*

wars (Theme B-1, Studies 4, 138 blz., ISBN 90 6186 376 7) wordt gepoogd naast de bekende politieke consequenties op lange termijn ook de economische gevolgen bloot te leggen. Uit de gestoffeerde bijdrage van E. Buyst (KUL) en Joël Mokyr, 'Dutch manufacturing and trade during the French period (1795-1814) in a long term perspective' (64-78) blijkt alvast dat voor wat Nederland betreft de economische gevolgen van de Bataafs-Franse tijd flink onderschat zijn. In Frankrijk leeft dit besef niet, integendeel.

M. Dorban (UCL) presenteert een 'Contribution historique à l'analyse de la dynamique des exploitations agricoles' (21-26) in E. Aerts, e. a., ed., *Structures and dynamics of agricultural exploitations* (Theme B-2, Studies 5, 145 blz., ISBN 90 6186 377 5), waarbij hij het oude hertogdom Luxemburg in gedachten neemt. De onderzoekers J. Bieleman, E. Thoen en E. Vanhaute (die respectievelijk Drenthe, Vlaanderen en de Kempen hebben onderzocht) zal men aantreffen in de bundel van de D-sessies (*Recent doctoral research*).

P. Boomgaard (VU) verduidelijkt het ontstaan van 'The Javanese rice economy 800-1800 (142-160)' in: Akyra Hyami, Yoshihiro Tsubouchi, ed., *Economic and demographic development in rice producing societies: Some aspects of East Asian economic history (1500-1900)* (Theme B-3, Studies 6, 165 blz., ISBN 90 6186 378 3), een deel dat ongelukkig genoeg geen goede lijsten van referenties bevat. De organisatoren hebben later een betere versie gepubliceerd.

E. Aerts, A. S. Milward, *Economic planning in the Post-1945 period* (Theme B-4, Studies 7, 115 blz., ISBN 90 6186 379 1) is beperkt tot de Europese en Noord Amerikaanse ruimte. Dit deel bevat een *paper* van R. Griffiths (VU), 'Macro-economie planning in the Netherlands (1945-1958)'.

M. de Metsenaere (VUB) onderzoekt de relatie tussen de 'ethnische minderheidsgroep' der Vlamingen en de economische ontwikkeling van de stad Brussel, 'Socio-professional aspects of the Flemings in Brussels during the 19th century' (85-95) in: E. Aerts, F. M. L. Thompson, ed., *Ethnic minority groups in town and countryside and their effects on economic development (1850-1940)* (Theme B-5, Studies 8, 140 blz., ISBN 90 6186 380 5), een uitvloeisel van een project van de European science foundation. Jammer dat het niet gelukt is vanuit Leiden iets te presenteren. Misschien denken nog altijd veel historici dat op de economisch-historische congressen alleen harde economische onderwerpen een kans krijgen. Dat is niet juist.

H. Diederiks (RUL) zet in 'The Netherlands. A case of a decentralized metropolis (14th-19th centuries)' (86-99) het Randstad-geval uiteen, een vrij uniek geval temidden van de echte grootsteden in: E. Aerts, Peter Clark, ed., *Metropolitan cities and their Hinterlands in early modern Europe* (Theme B-6, Studies 9, 100 blz., ISBN 90 6186 381 3).

Bestaat er thans in Nederland en Vlaanderen een zekere verwaarlozing van het thema handel? Het lijkt erop. Men zij gewaarschuwd: er zijn geen bijdragen uit de Lage Landen gekomen voor L. R. Fischer, H. W. Nordvik, ed., *Shipping and trade (1750-1950)* (Theme B-7, Studies 10, 122 blz., ISBN 90 6186 382 1).

In E. Aerts, Barry Eichengreen, ed., *Unemployment and underemployment in historical perspective* (Theme B-9, Studies 12, 140 blz., ISBN 90 6186 384 8) valt op, dat de organisator gekozen heeft voor de laatste honderd jaar en een Brits-Amerikaans onderonsje.

Het thema *Growth and stagnation in the Mediterranean world in the 19th and 20th century* edited by E. Aerts and N. Valério (Theme B-10, Studies 13, 138 blz., ISBN 90 6186 385 6), wordt op een wel heel ongebruikelijke wijze belicht door J. W. Drukker (RU Groningen) en M. A. van Meerten (KUL): 'France and Italy as testcases for the quantitative relation between sex- and age-specific height and real per capita income' (38-62). Hierin wordt de vergelijking getrokken met een onderzoek in Nederland verschenen in het 51e deel van het *Economisch- en sociaal-*

historisch jaarboek. A. Maddison (RU Groningen) blijft bij de les met 'Measuring European growth. The core and the periphery' (82-118).

Vrouwenarbeid is reeds herhaalde malen op de economisch-historische congressen als thema gekozen (zie onder andere de bundel van E. Boserup, ed., *Female labour before, during and after the industrial revolution* (Budapest: Akadémia Kiadó, 1982, ISBN 963 05 3137 2 (volume V), 86 blz.) waarbij erg uiteenlopende onderwerpen aan de orde kwamen. Ook nu weer is er een deel aan gewijd: E. Aerts, P. M. M. Klep, J. Kocka, M. Thorborg, ed., *Women in the labour force. Comparative studies on labour market and organization of work since the 18th century* (Theme B-8, Studies 11, 150 blz., ISBN 90 6186 383 x). Van dichtbij mocht uw verslaggever (KUN) de perikelen van het 'op afstand' organiseren van een dergelijk thema meemaken. De opzet om op dit congres comparatieve *papers* uit te lokken slaagde maar gedeeltelijk, daarentegen werd de geografische ruimte wel beduidend vergroot door Afrikaanse en Aziatische bijdragen.

Er is nog een tweede en derde thema met een organisatorische inbreng vanuit de Lage Landen. Ik doel allereerst op de *Historical information systems* edited by R. Metz, E. van Cauwenberghe, Roel van der Voort (Theme B-12b, Studies 16, 120 blz., ISBN 90 6186 388 0). Beide organisatoren zijn respectievelijk afkomstig van de KU Brussel en de UvA. De bundel is bovendien voorzien van *papers* van R. van der Voort (UvA) over 'The growth of historical information systems in historical sciences' (3-9) en L. Breure (RUU) 'A source oriented historical workbench' (10-20). Het derde thema is van Erik Aerts, Claude Beaud and Jean Stengers, *Liberalism and paternalism in the 19th century* (Theme B-13, Studies 17, 140 blz., ISBN 906186 389 9). Stengers (ULB) lanceert hier meerdere Belgische onderzoekers: E. Gubin (ULB) 'Libéralisme économique et paternalisme en Belgique au XIXe siècle' (82-93), J. P. Nandrin (FUSL Bruxelles) 'Les libéraux et la genèse du droit social en Belgique. Peut-on parler d'un modèle paternaliste libéral?' (94-103) en de eerder genoemde J. J. Heirwegh (ULB), 'Le sermon de la Vieille-Montagne. Institutions patronales et paternalisme dans l'industrie du zinc en Belgique au XIXe siècle' (104-114).

In de bundel van E. Aerts, L. M. Cullen, R. G. Wilson, ed., betreffende *Production, marketing and consumption of alcoholic beverages since the late middle ages* (Theme B-14, Studies 18, 140 blz., ISBN 90 6186 390 2) vinden we een bijdrage van de uiterst kundige *general editor* van de *proceedings* die mede op diens proefschrift steunt: E. Aerts (RA Brussel), R. Unger, 'Brewing in the Low Countries' (92-101).

Geheel aan de Lage Landen gewijd is de aflevering over 'Textiles of the Low Countries in European economic history', edited by Erik Aerts, J. H. Munro (Theme B-15, Studies 19, 126 blz., ISBN 90 6186 391 0), waarin overigens alleen Zuidnederlanders acte de présence geven: A. Thijs (Univ. van Antwerpen) met 'Les textiles au marché anversois au XVIe siècle' (76-86), C. Lis, H. Soly (VUB) 'Restructuring the urban textile industries in Brabant and Flanders during the second half of the eighteenth century' (105-113) en W. Mertens (UFSAL Brussels) 'Changes in the production and export of Mechelen Cloth (1330-1530)' (114-123). Ook weer zo'n verwaarloosd terrein van onderzoek in de Randstad?

Een combinatie van verbeterde informatie van de actieve onderzoeksgroepen, de nabijheid van het uiterst plezierige conferentieoord Leuven en de weldadige invloed van de algemene organisator Herman van der Wee heeft bewerkstelligd dat er in liefst vijftien van de zeventien delen een inbreng uit de Lage Landen plaats vond. Vergeleken met de eerdere economisch-historische congressen mag dit beslist een ruime participatie genoemd worden.

Ook is dit een zeer gunstig resultaat indien men de vergelijking trekt met de bijdragen van de Nederlandse en Belgische algemene (lees vooral politieke en cultuur-historici) aan het zeventiende internationaal congres van de historische wetenschappen dat vlak na dat van Leuven

volgde. Op dit congres werkt men met een systeem dat op de B-sessies lijkt, met dit verschil dat er bovendien een rapporteur is. Men vindt in slechts zeven van de zesentwintig zittingen een inbreng uit Nederland of België, waaronder één organisator (H. Paape van het Rijksinstituut voor oorlogsdokumentatie) en slechts acht op de 505 aangekondigde bijdragen en interventies, namelijk van de Nederlanders T. Nijhuis (UvA), H. Pleket (RUL) en E. van Royen (EUR) en de Belgen Ch. Verlinden (emeritus), L. Genicot (emeritus), J. Vansina (ook emeritus als ik mij niet vergis), A. Verhulst (Gent) en Cl. Bruneel (UCL). Ik vrees dat de omvang van deze inbreng gelet op de omvang van de professie in beide landen ver beneden de maat is.

Aan de onderwerpen kan het niet liggen, want die betreffen allerlei volop bestudeerde thema's uit de politieke en trouwens ook meeren meerde sociale, economische en mentaliteitsgeschiedenis. Men mist *papers* over thema's als feodale systemen in Azië (Leiden), granen in de wereldgeschiedenis (daar gaat onze handelsgeschiedenis weer), de tweede wereldoorlog (centra in Brussel en Den Haag), technisch onderwijs (waar zijn de historisch pedagogen), machtsstrategieën (de Opstand wordt besproken door een Spanjaard), de *megalopolis* (een onderwerp dat al in Leuven werd behandeld), veranderingen in vrouwenarbeid *idem*, op beide congressen géén Nederlandse of Belgische *papers*), de maatschappelijke organisatie van de arbeid (maar dan nogal traditioneel), revolutie en hervorming (géén Opstand, 1830 of Troelstra te zien), de historische biografie (daarvan zijn er zowel in Nederland als in België toch wel enkele gemaakt en in de maak), de sociale politiek in de negentiende en twintigste eeuw (ik denk aan de KUL, UvA, Centrum voor parlementaire geschiedenis) en de onvermijdelijke centrum- en periferieverhoudingen.

Misschien heeft men het idee dat op dergelijke congressen per se iets briljants en nieuws gebracht moet worden. Dat kan, maar dat is niet noodzakelijk. Helaas — zo is mijn indruk — kan men als *paperschrijver* op de algemene historische congressen vaak gewoon zijn of haar gang gaan. Daar zijn briljante historici natuurlijk erg gelukkig mee. Dat de thematiek en de discussie dan weinig geordend zijn nemen zij op de koop toe.

Bij de economisch-historische congressen wordt overigens betrekkelijk veel werk gemaakt van inhoudelijke organisatie van discussies. Met enig succes zou ik durven zeggen. Persoonlijk vind ik dat aantrekkelijk: er moet toch een redelijk platform van vraagstelling en discussie kunnen ontstaan, ook als je niet 'onder ons' in bekend gezelschap verkeert. Naar mijn mening is er aanleiding om in onze gewesten inzake de algemene historische congressen wat beter op te gaan letten en te gaan (mede-)organiseren.

P. M. M. Klep

P. J. H. Ubachs, *Tweeduizend jaar Maastricht* (Maastricht: Schenk, 1991, 191 blz., f39,90, ISBN 90 6094 999 4).

De laatste decennia is de belangstelling voor lokale geschiedenis in Nederland sterk toegenomen. Dat gold in bijzondere mate voor Maastricht. De verre van volledige bibliografie, die Ubachs aan het einde van zijn boek opnam, omvat 39 publikaties, verschenen tussen 1981 en 1990. Onder zulke omstandigheden groeit de behoefte aan een samenvattend overzicht wel heel sterk. De afzonderlijke publikaties handelden immers gewoonlijk over thema's van beperkte importantie, lieten hele tijdvakken buiten beschouwing en kozen heel verscheiden paradigma's als uitgangspunt. Zelfs de meest geïnteresseerde lezer bekruipt het gevoel door de vele bomen het zicht op het bos te verliezen.

Nu is Maastricht niet gezegend met een schat aan heldere overzichten van zijn geschiedenis.